

*Палькевич Юлія Святославівна, к.е.н.,
науковий співробітник лабораторії
управління професійно-технічною освітою
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України*

Економічні аспекти управління розвитком професійно-технічної освіти України у ринкових умовах

У статті розглянуто основні економічні проблеми розвитку управління професійно-технічною освітою (ПТО). Визначено сутність та функції управління на будь-яких його рівнях. Проведено класифікацію показників економічної ефективності управління ПТО, а також визначено основні цілі моніторингу наявності та ступеня використання трудових ресурсів відповідно до рівнів управління ПТО. Сформульовано висновки та пропозиції, накреслено шляхи подальших досліджень за обраною тематикою.

Ключові слова: управління професійно-технічною освітою, функції управління, показники економічної ефективності, моніторинг трудових ресурсів.

Экономические аспекты управления профессионально- технической деятельностью в рыночных условиях

В статье рассматриваются основные экономические проблемы развития управления профессионально-технического образования (ПТО). Определены сущность и функции управления на различных уровнях его осуществления. Осуществлена классификация показателей экономической эффективности управления ПТО, определены основные цели мониторинга наличия и степени использования трудовых ресурсов соответственно

уровням управління ПТО. Сформульовані висновки, пропозиції і намічені шляхи подальших досліджень по даній тематикі.

Ключеві слова: управління професійно-технічним освітанням, функції управління, показателі економічної ефективності, моніторинг трудових ресурсів.

Economic aspects of vocational activity in market conditions

The article discusses the basic problems of the vocational technical training development (VTT), which are in the range of economic aspects of its development. We defined the essence and functions of management at all levels of implementation. We made a classification of factors of economic efficiency management of VTT and the main purpose of availability monitoring and level of human resources usage depending on levels of VTT management. The conclusions and suggestions are made; the ways of further research on chosen topic are defined.

The key words: management of vocational technical training, management functions, economic efficiency factors, monitoring of human resources.

Постановка проблеми. Одним із завдань сучасного українського суспільства є, з одного боку, забезпечення конституційного права громадян на здобуття професійно-технічної освіти (ПТО) з урахуванням їх інтересів і здібностей, з іншого боку, забезпечення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках.

Розвиток професійно-технічної освіти, системи управління нею потребує розв'язання низки проблем. Деякі з них лежать у економічній площині розвитку управління ПТО:

- відсутність чіткої взаємодії центральних органів влади, підприємств, організацій і професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) при формуванні державного замовлення про підготовку відповідних фахівців, що спричиняє тільки зростання кількості безробітних в Україні;

- необхідність розроблення економічної складової розвитку системи ПТО, сучасної методики розрахунку вартості підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ;

- незадовільний стан модернізації матеріально-технічної бази ПТНЗ (за останні 16 років практично не відбувається відновлення основних фондів за рахунок державного бюджету; відповідно 95–96 % устаткування та навчальної техніки застарілі чи взагалі за своїм технічним станом не можуть експлуатуватися) [8]. Концепцію Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр. запропоновано здійснювати, у т.ч. на основі диверсифікація фінансування професійно-технічної освіти та поліпшення матеріально-технічного забезпечення професійно-технічних навчальних закладів [6];

- необхідність збалансування обсягів підготовки, зайнятості та попиту на робітничі спеціальності у розрізі кожного регіону. Адже випуск фахівців за професіями, в яких економіка країни не відчуває потреби, матиме негативні соціально-економічні наслідки;

- недостатній розвиток такого елементу механізму економічного розвитку системи ПТО як соціальне партнерство. Не відпрацьованість соціальних зв'язків у регіонах між об'єднаннями роботодавців, профспілками та іншими зацікавленими сторонами (галузевими управліннями облдержадміністрацій, службою зайнятості, підприємствами тощо) приводить до суттєвих проблем щодо працевлаштування випускників (договори щодо працевлаштування випускників мають 77% ПТНЗ, але гарантоване влаштування на роботу надається тільки 37% учнів[4]).

Аналіз літературних джерел. Науковці досліджують різні економічні аспекти управління освітою залежно від об'єкта дослідження. І. Каленюк зосереджує увагу на оцінці освіти як галузі економіки, на перспективах економічного розвитку освітньої галузі та напрямках підвищення ефективності управління освітою. В. Щетинін доводить особливу роль освіти в економічному розвитку країни зокрема через визначення понять «галузь» та «галузь освіти».

Шляхам розв'язання економічних проблем профтехосвіти та вдосконаленню механізму її управління особливу увагу приділяє В. Луговий. У своїх роботах учений наголошує на необхідності реформування державного фінансування ПТО у зв'язку із звуженням сфери директивного впливу.

Управлінська діяльність керівника у сфері ПТО розглядається В. Свистун скрізь призму основних функцій менеджменту та класифікується як така, що здійснюється на підставі поєднання об'єктивних економічних законів із конкретними умовами розвитку організації або закладу та має за мету постійне підвищення ефективності.

Досліджуючи економічні аспекти управління розвитком ПТО, В. Ягупов зосереджує увагу на необхідності реорганізації системи державного замовлення на підготовку відповідних фахівців, розробленні сучасних методик розрахунку собівартості навчання тощо.

Значний внесок у розроблення методологічних основ механізму регулювання ринку праці, його моделювання та прогнозування, маркетингу у системі освіти, зокрема професійної освіти, зробили такі вчені як О. Палиця, В. Полуянов та ін.

Проте аналіз наукових праць вітчизняних дослідників показав, що питання економічної ефективності управління освітою, особливо ПТО, є замало дослідженими та не охоплюють повною мірою важливі сучасні проблеми розвитку управління системою ПТО. Отже, **метою дослідження є** побудова ефективної системи ПТО, здатної надавати відповіді на виклики

ринку праці та насичення його кваліфікованими робітниками затребуваних професій, які навчатимуться постійно впродовж життя.

Викладення основного матеріалу. Вирішення проблем, пов'язаних з економічними аспектами розвитку системи управління ПТО, лежить у площині державного регулювання (макрорівень), місцевого самоврядування (мезорівень) та раціонального розподілу ресурсів на рівні ПТНЗ (мікрорівень) (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні управління професійно-технічною освітою

Рівні	Суб`єкти управління
МАКРОРІВЕНЬ	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, інші міністерства й відомства, наукові установи.
МЕЗОРІВЕНЬ	Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Органи громадського самоврядування (районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників, всеукраїнський з'їзд працівників освіти). Навчально-методичні центри ПТО
МІКРОРІВЕНЬ	ПТНЗ

Вважаємо, що макро- та мезо- рівням за ринкових умов більш притаманне *регулювання* процесів навчання, виробництва продукції (виконання робіт та надання послуг), які здійснюють ПТНЗ. А от поняття «управління», «менеджмент організацій», «фінансовий менеджмент» охоплюють діяльність безпосередньо у середині навчального закладу.

Управлінська діяльність керівника у системі ПТО – це організована, планомірна і системна діяльність у соціально-економічній системі, пов'язана з цілеспрямованою реалізацією специфічних управлінських функцій (проекування, моделювання, планування, організація, регулювання, координація, мотивування, контролювання, оцінювання) на основі пізнання, усвідомлення і використання об'єктивних законів й закономірностей конкретної організації (установи, навчального закладу) в інтересах

забезпечення її оптимального функціонування та постійного підвищення його ефективності [7].

Управління ПТНЗ здійснюється через систему основних функцій менеджменту, суть яких полягає в: організації процесів навчально-виробничої діяльності, плануванні навчального процесу, бюджетуванні, складанні прогнозів та виробленні стратегії розвитку ПТНЗ; контролю за виконанням планових завдань, координації дій через налагодження зв'язків між структурними підрозділами усередині ПТНЗ та постійного моніторингу зв'язків із зовнішнім середовищем.

Функція *організації* щодо ПТО передбачає створення такої структури системи, яка передбачала б найдоцільніший розподіл повноважень і відповідальності між центральними й місцевими рівнями управління та ПТНЗ (Делегування повноважень – децентралізація на макро- і мікро-рівнях).

Планування, а також *прогнозування* у системі ПТО залишається важливим компонентом організаційно-економічного механізму цієї сфери. За ринкових умов при запровадженні елементів госпрозрахункового механізму щодо ПТО планування повинно бути гнучким та адаптивним. Планування охоплює: визначення контингенту, тобто чисельності учнів, а також обсягу необхідних ресурсів для навчання даного контингенту. Адже саме чисельність учнів є вихідною величиною при визначенні кількості груп, викладачів, наявності аудиторій, будівель, тощо, а значить визначає обсяги бюджетного фінансування.

Обсяги фінансування держава має визначати на основі науково обґрунтованих нормативів, розроблених МОНмолодьспорту та затверджених Кабінетом Міністрів України. Нормативи фінансування – це узагальнюючі показники, що включають усю сукупність видатків на одиницю нормування. Вихідною базою для складання нормативів виступає середньорічна кількість учнів, кількість ставок працівників. На кожному з цих позицій складається норматив поточних витрат.

Крім нормативів поточних витрат на утримання одного учня розраховуються також нормативи заробітної плати з нарахуваннями на неї, витрати на утримання будівель та споруд, видатки на капітальний і поточний ремонт. Повністю норматив бюджетного фінансування розраховується за всіма позиціями шляхом підсумовування витрат за ними.

Прогнозування підготовки кваліфікованого робітника – це передбачення: структури спеціальностей і спеціалізації; потреб галузей економіки у фахівцях різних професій; набір учнів у ПТНЗ за групами спеціальностей (прогноз до 20-ти і більше років), за окремими спеціальностями (прогноз до 10-ти років) та формами навчання (при будь-якому терміні прогнозування). Головний акцент прогнозування – кадрове забезпечення програм загальнодержавного значення, підготовка фахівців для галузей, які є каталізаторами науково-технічного прогресу і забезпечують національну безпеку країни. Отже, цей процес потребує наукового обґрунтування майбутніх соціально-економічних змін.

Функція *контролю* необхідна для забезпечення виконання роботи всіма структурними підрозділами навчального закладу та елементами системи ПТО. Головний її елемент – збирання інформації про стан та результати діяльності ПТНЗ та здійснення її аналізу.

Функція *координації* необхідна для узгодженості роботи всіх структурних ланок ПТНЗ та ПТО в цілому. Таким чином забезпечується узгодженість усіх стадій процесу управління [2].

Управління розвитком системи ПТО в ринкових умовах передбачає оновлення і постійне вдосконалення нормативно-законодавчої бази й ефективного управління матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами. Це потребує гнучких взаємозв'язків між органами державного і місцевого регулювання, навчально-методичними центрами та ПТНЗ.

Важливим етапом процесу управління є визначення його ефективності в цілому й ефективності здійснення всіх управлінських функцій щодо розвитку ПТО. Здійснити оцінювання ефективності процесу управління за

допомогою одного показника досить складно, тим більше, що не всі управлінські досягнення можна оцінити кількісно. Тому досить логічним є визначення ефективності управління розвитком ПТО за допомогою системи показників. У зв'язку з тим, що управління є багатовекторним процесом, оцінювання його ефективності доречно здійснювати за допомогою окремих блоків показників (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація показників ефективності управління ПТНЗ

БЛОК № 1 Показники організації навчального процесу	БЛОК № 2 Показники кваліфікації кадрового складу та організації процесу навчання	БЛОК № 3 Фінансово-економічні показники
динаміка державного замовлення та ступінь його виконання	рівень кваліфікації педагогічних працівників	середня зарплата випускника ПТНЗ, що працює за спеціальністю
співвідношення потреби у працівниках профільних професій регіону до кількості випускників цих професій у регіональних ПТНЗ	вікова структура педагогічних працівників	ступінь оновлення матеріально-технічної бази ПТНЗ
питома вага випускників, які працюють за спеціальністю	форми та системи оплати праці відповідно до кваліфікації	витрати на 1 співробітника ПТНЗ, їх структура
ступінь відповідності навчальних програм галузевим вимогам розвитку національної економіки	необхідність проведення перепідготовки кадрів	витрати на 1 учня ПТНЗ, їх структура
середня кількість учнів у групі		структура джерел фінансування*
кількість учнів у розрахунку на одного педагогічного працівника		питома вага власних джерел у загальному обсязі фінансування**

* Пряме фінансування, додаткові асигнування, дотації або субвенції з метою вирівнювання диспропорцій, кредитування навчання, можливості залучення приватних джерел фінансування.

** Оплата за навчання, оренда приміщень; реалізація продукції, робіт, послуг.

Ефективність управління системою ПТО істотно залежить також від ступеню використання трудового потенціалу держави, тобто ринку праці. Сучасний ринок праці України характеризується постійними різкими

змінами внаслідок соціально-економічних перетворень, які необхідно відстежувати для своєчасного регулювання й контролю з метою запобігання кризовим явищам та поліпшення соціально-економічних умов життя населення.

Залежно від характеру завдань, які постають на тому чи іншому рівні управління (макро-, мезо- або мікрорівні), можна визначити кілька цілей оцінювання наявності й ступеня використання трудових ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Основні цілі проведення моніторингу наявності та ступеня використання трудових ресурсів у залежності від рівнів управління ПТО*

Рівень	Основні цілі моніторингу
МАКРОРІВЕНЬ	Забезпечення громадянам України необхідних умов для здобуття ПТО та подальшого професійного зростання; поетапного реформування системи управління професійно-технічною освітою. Підготовка кваліфікованих робітників, здатних на основі професійних компетенцій забезпечувати конкурентоспроможність продукції і послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також здійснювати індивідуальну трудову діяльність
МЕЗОРІВЕНЬ	Вивчення стану структурних змін ринку праці регіону в розрізі професій (спеціальностей) з метою визначення та координації напрямів підготовки фахівців ПТНЗ. Моніторинг стану професійного навчання кадрів на виробництві з метою підвищення ефективності використання трудового потенціалу регіону
МІКРОРІВЕНЬ	Дотримання підприємствами, установами, організаціями державних стандартів з організації професійного навчання кадрів на виробництві. Використання необхідної методичної та консультативної допомоги в організації навчального процесу

* Складено за: Палиця О.В. Моніторинг ринку праці як складова системи державної діагностики попиту та пропозиції робочої сили [5].

Таким чином, економічні аспекти управління ПТО охоплюють досить широке коло питань. Вважаємо, що **напрями подальших досліджень** управління розвитком професійно-технічної освіти мають бути зорієнтовані на інноваційний розвиток національної економіки з урахуванням умов глобалізації та інтеграції України у світовий економічний простір. Умови

сьогодення дедалі більше будуть вимагати наявності кваліфікованих робітників, необхідних для економіки країни професій, які відповідатимуть постійному розвитку техніки і технологій. Сучасна державна система ПТО не є досконалою, але її руйнування може призвести до чергової економічної кризи у майбутньому: розбудова нової системи «з нуля» завжди потребує більших витрат ніж вчасне та вдале реформування вже існуючої. Основними напрямками розв'язання проблем економічного розвитку системи ПТО вважаємо:

1. Внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства у напрямку задоволення потреб ринку праці шляхом створення гнучкої структури управління ПТО, у якій саме регіональний рівень має нести відповідальність за обсяги та якість підготовки робітничих кадрів. Не виключено, що це вимагатиме також перерозподілу обов'язків між органами управління освітою та їх партнерами: органами праці та соціальної політики, державної служби зайнятості, галузевими управліннями облдержадміністрацій, об'єднаннями роботодавців та профспілок;

2. Враховуючи незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення більшості державних ПТНЗ та обмеженість бюджетних коштів на його оновлення, здійснювати виробничий блок навчання повністю на базі підприємств. На базі ПТНЗ залишити тільки теоретичну підготовку при навчанні та підвищенні рівнів кваліфікації працівників. У зв'язку з цим посилити систему трьохсторонніх договорів (ПТНЗ – учень – підприємство).

3. Збільшення частки недержавного фінансування освітніх програм та стимулювання участі роботодавців у розробці механізмів оцінювання і контролювання ефективності діяльності ПТНЗ на підставі кількісних та якісних показників працевлаштування випускників.

4. У розробленні методики складання прогностичних розрахунків щодо узгодження попиту і пропозиції у кваліфікованих робітниках доцільною є

участь науково-дослідних інститутів і методичних служб різних міністерств і відомств.

Література

1. Гаркуша Н.М. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті / Н.М. Гаркуша, О.В. Цукова, О.О. Горошанська. – К.: Знання, 2011. – 591 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
2. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізми розвитку / І.С. Каленюк. – К.: ТОВ «Кадри», 2001. – 326 с.
3. Луговий В.І. Управління освітою: навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». – К. : УАДУ, 1997. – 303 с.
4. Напрями оптимізації державної політики в сфері розвитку трудового потенціалу України: аналіт доп. / О.О. Кочемировська. – К.: НІСД, 2013. – 38 с.
5. Палиця О.В. Моніторинг ринку праці як складова системи державної діагностики попиту та пропозиції робочої сили / О.В. Палиця // Наук. праці МАУП. – 2010. – Вип. 1 (24). – С. 83 – 89.
6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 роки / Кабінет Міністрів України : постанова від 13 квіт. 2011 р. № 495 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>.
7. Свистун В.І. Загальнонаукові засади управлінської діяльності керівників у системі професійно-технічної освіти / В.І. Свистун // Наук. вісник Ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України : Проф. педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 74.
8. Ягупов В.В. Методологія модернізації професійно-технічної освіти в Україні / В.В. Ягупов // Наук. вісник Ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України : Проф. педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 87 – 88.